

*Bazylika Matki
Bożej Większej*

BAZYLIKA MATKI BOŻEJ WIĘKSZEJ

Basilica di Santa Maria Maggiore

W nazwie bazyliki wzniesionej na wzgórzu Eskwilinu – Santa Maria Maggiore – przymiotnik odnosi się nie do Maryi, lecz do świątyni, podkreślając, iż jest to bazylika (naj)większa z poświęconych Matce Bożej w Rzymie. Jej wnętrze mierzy około 86 metrów długości i 32 metry szerokości. Monumentalność świątyni uwidacznia się, gdy staniemy na jej tyłach, przed absydą – a właściwie jej tylną fasadą, będącą dziełem Carla Rainaldiego z 1673 roku – na Piazza dell’Esquilino. Kierując się w górę wzdłuż murów, na plac przed przednią fasadą wzniesioną przez Ferdinanda Fugę w 1743 roku, na odcinku ponad 150 metrów musimy pokonać piętnastometrowe przewyższenie. Bazylika ma najwyższą w Rzymie dzwoniczę, wzniesioną w 1370 roku, sięgającą 75 metrów. Wielkość bazyliki na Eskwilinie nie sprowadza się jednak wyłącznie do jej rozmiarów. Jest ona *maggiore* również w sensie duchowym, teologicznym i eklezjalnym. Ta niewymierna wielkość kryje się nie tylko w tytule Santa Maria Maggiore, ale także dwóch innych mianach, stosowanych dzisiaj rzadziej, ale zakorzenionych w tradycji: Santa Maria della Neve (Matki Bożej Śnieżnej) i Santa Maria ad Praesepe (Matki Bożej przy Żłóbku). W czasie naszej wędrówki po bazylice odkryjemy dla każdego z tych tytułów trzy dzieła, które tłumaczą ich znaczenie.

1. Santa Maria Maggiore

Początki bazyliki, łączone z papieżem Liberiuszem (352–358) i cudownym opadem śniegu na wzgórzu eskwilińskim, są poświadczone dopiero około 1250 roku w *Liber miraculorum Beatae Mariae Virginis* przez Bartolomea da Trento. Z tego też powodu

przywołały je w drugiej kolejności. Budowę obecnej bazyliki rozpoczęto w 432 roku. Data jest znacząca, gdyż rok wcześniej na soborze w Efezie potwierdzono tytuł Maryi jako Bożej Rodzicielki (Theotokos), wynikający ze zrodzenia Chrystusa jako prawdziwego, niepodzielonego Boga Człowieka. Dla upamiętnienia tego orzeczenia soborowego papież Sykstus III (432–440) zlecił wzniesienie bazyliki dedykowanej Bożej Rodzicielce Maryi. W bazylice znajdziemy wiele dzieł ilustrujących tę godność Maryi.

Mozaiki na łuku triumfalnym bazyliki

Maryja na mozaikach łuku triumfalnego

Zacznijmy od najstarszego przedstawienia – z okresu budowy bazyliki za Sykstusa III – na mozaikach na łuku triumfalnym. O ich walorze artystycznym powiemy nieco dalej. Mozaiki ukazują sceny z dzieciństwa Jezusa opowiedziane w ewangelii Świętego Mateusza i Świętego Łukasza. Patrząc od góry, po lewej zobaczymy *Zwiastowanie*, a po prawej *Ofiarowanie Jezusa w świątyni*. Pośrodku po lewej stronie jest scena *Pokłonu Trzech Króli*, a po prawej – *Ucieczki do Egiptu*. Jeszcze niżej po lewej stronie znajduje się wyobrażenie *Rzezi niewiniątek*, a po prawej – *Trzech Króli u Heroda*. Poszukajmy na mozaikach postaci Maryi. Jej wizerunek odbiega od tego przyjętego w ikonografii, gdyż jest ukazana w szatach bizantyjskiej cesarzowej.

Maryja na mozaikach absydy

Ukoronowanie Maryi przez Chrystusa stanowi temat mozaiki w półkopule absydy, poniżej której, pomiędzy oknami, znajdują się sceny z życia Maryi z centralnym przedstawieniem *Zaśnięcia*

Maryi (Dormitio). Nie powstałyby one, gdyby nie decyzja papieża Mikołaja IV (1227–1292) o dobudowaniu do bazyliki transeptu i cofnięciu absydy, która zapadła w 1288 roku. Ponieważ rozbudowa spowodowała zniszczenie wcześniejszych mozaik w absydzie z V wieku, zaszła konieczność zastąpienia ich nowymi. Te wykonał Jacopo Torriti w latach 1295–1296.

Scenę *Ukoronowania Maryi* trzeba czytać w łączności z przedstawionym poniżej *Zaśnięciem*. Torriti ukazał – zgodnie z kanonem ikonograficznym tamtego czasu – ciało Maryi spoczywające na łożu śmierci. Jej odejście ma miejsce w Jerozolimie, jak można wnioskować z widniejących w tle zarysów Syjonu i Góry Oliwnej. Nad ciałem Maryi pochyla się Święty Jan, jednakże centralną postacią jest Chrystus z duszą Maryi – ukazaną symbolicznie jako mała postać kobieca – którą unosi do nieba. Powyżej widzimy ukoronowanie Maryi przez Chrystusa. To ujęcie ikonograficzne jest nam już znane z mozaiki w absydzie Bazyliki Santa Maria in Trastevere. Podobieństwo jest oczywiste, ale warto zauważyć kilka różnic. Na mozaice w bazylice na Eskwilinie uchwycony jest moment koronacji, podczas gdy na tej z Zatybrza Maryja jest już

*Jacopo Torriti,
Ukoronowanie Maryi
na mozaice absydy*

Jacopo Torriti,
Dormitio na mozaice
absydy

ukoronowana. Tam Chrystus obejmuje Maryję ramieniem, ale na obu mozaikach trzyma w prawej dłoni otwartą księgę, w której czytamy: „Przyjdź, Wybrana moja, a założę w Tobie mój tron”. Na obu mozaikach mamy Maryję i Chrystusa zasiadających na tym samym tronie, tyle że na Eskwilinie obie postaci są umieszczone wewnątrz koła symbolizującego niebo usiane gwiazdami, ze Słońcem i Księżycem pod ich stopami. W obu przypadkach Maryja przyjmuje postawę nazywaną *Advocata* (Orędowniczka), tyle że typowy dla tego wizerunku gest podniesionej (lewej) ręki z otwartą dłonią jest bardziej plastyczny na mozaice z Santa Maria Maggiore. Tak dochodzimy do wskazania zasadniczej różnicy w stylu obu mozaik: mozaika z Zatybrza, datowana na XII wiek, prezentuje typowe dla sztuki bizantyjskiej wizerunki postaci – frontalne, płaskie i statyczne, podczas gdy późniejsza o około stu lat mozaika Jacopa Torritiego ukazuje je w sposób bardziej realistyczny, plastyczny i dynamiczny. Jest to już wyraz rzymskiej szkoły malarstwa końca XIII i początku XIV wieku, której najwybitniejszym przedstawicielem był Pietro Cavallini. Wystarczy przypomnieć, że to właśnie jemu zawdzięczamy mozaiki ze scenami z życia Maryi, umieszczone między oknami absydy w Bazylice Santa Maria in Trastevere.

Maryja z ikony w Kaplicy Paolińskiej

Pozostaje trzeci wizerunek Maryi w Bazylice Santa Maria Maggiore – ikona *Salus Populi Romani* w Kaplicy Paulińskiej znajdującej się w lewej nawie. Ikonę tę umiłował sobie szczególnie papież Franciszek (2013–2025), który zapragnął być pochowany w bezpośredniej bliskości tej kaplicy. Wzniesiono ją z polecenia Pawła V Borghese w latach 1605–1615, na którego życzenie umieszczono w niej ikonę *Salus Populi Romani*. Data powstania ikony nie jest pewna. Zdradza ona pewne cechy bizantyjskie, ale równocześnie zawiera detale wskazujące na powstanie jej w średniowiecznym Rzymie między XI i XIII wiekiem. Zwróćmy tylko uwagę na trzymaną przez Maryję w lewej dłoni małą chustkę nazywaną *mappulą*. To z niej wywodzi się manipularz – przepaska zakładana przez kapłana na lewe przedramię podczas sprawowania Eucharystii w rycie trydenckim. *Mappula* z ikony przywodzi na myśl Maryję jako *Pocieszycielkę Strapionych*. Również druga ręka Maryi pozostaje w geście „mało bizantyjskim”. Jeśli porównać

Ikona *Salus Populi Romani* w Kaplicy Paolińskiej

ją z układem palców prawej ręki Jezusa, można odnieść wrażenie, że dłoń Maryi układa się w gest błogosławieństwa.

2. Santa Maria della Neve

Drugi tytuł, którym tradycyjnie określa się Bazylikę Santa Maria Maggiore, zakłada jej powstanie na skutek boskiej interwencji. Wspomniana już *Księga cudów Błogosławionej Maryi Dziewicy* z połowy XIII wieku jako pierwsza odnotowuje starożytną tradycję o ukazaniu się Matki Bożej w nocy z 4 na 5 sierpnia 352 roku papieżowi Liberiuszowi oraz rzymskiemu patrycjuszowi Janowi i jego żonie, z poleceniem zbudowania kościoła w miejscu, w którym spadnie tej nocy śnieg. Śnieg w Rzymie w sierpniu jest raczej niespotykany, ale następnego ranka pojawiła